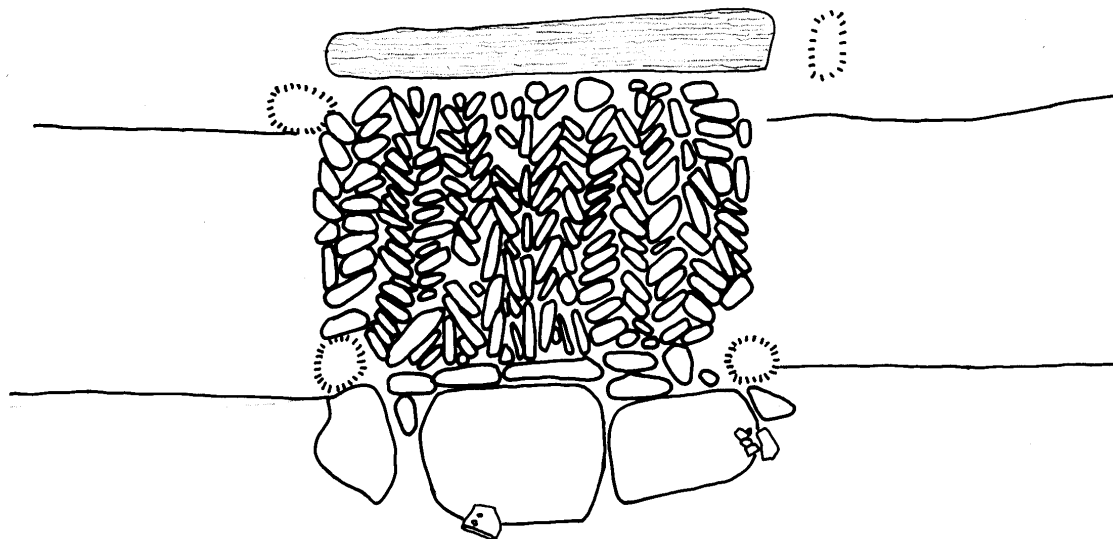

Da Jernaldergården brændte

Af Anne-Louise Haack Olsen, Museet for Thy og Vester Hanherred

Ovenstående tegning blev allerede bragt i sidste års udgave af Sydthy-årbogen, hvor den stod som indgangsvignet til hele bogen. Det var meget passende, eftersom der netop er tale om en indgang. Tegningen viser det stenlagte indgangsparti i et nedbrændt jernalderhus fra tiden lige efter Kristi Fødsel. Huset blev udgravet af Museet for Thy og Vester Hanherred i 2001 og 2005 ved Brøndlund i Sdr. Ydby. Det er den mest velbevarede brandtomt, der er udgravet i Thy i mange år, og som noget helt specielt fandtes resterne af seks indebrændte husdyr i husets staldende.

Thy for 2000 år siden

Vi befinder os i den periode, arkæologer kalder ældre romersk jernalder, fordi der selv heroppe, mod nord, kan spores tydelig kulturel indflydelse fra det store romerrige længere sydpå. Det tidspunkt, hvor huset i Sdr. Ydby brændte ned, ligger næppe særlig langt fra den voldsomme katastrofe romerne oplevede, da Vesuv i år 79 e. Kr. gik i udbrud og begravede byerne Pompeji og Herculanium.

På denne tid fandtes der i det nuværende Danmark en veludviklet bondekultur, hvor folk boede i solide, velbyggede huse, ofte med flere gårde i én bebyggelse. Så godt som hele Thy var opdyrket og bebygget, skoven var næsten borte og landskabet lå mindst lige så åbent som i dag.

Byhøje og brandtomter

Især i Sydthy lå bebyggelserne tæt.

Gennem flere hundrede års bosætning på samme sted blev der dannet egentlige højninger, de såkaldte byhøje. Det skyldes først og fremmest, at husene havde 1 m tykke tørvevægge, der efterhånden dannede et tykt lag, når et hus gang på gang var blevet for brøstfældigt og blev jævnet, hvorefter et nyt blev bygget oven på den gamle tomt. Udgravninger i disse byhøje, der begyndte med en udgravning ved Ginderup i 1922, har givet en mængde viden om den daglige tilværelse i århundrederne omkring Kristi fødsel, hvilket man bl.a. kan læse om i det forrige bind af årbogen.

Aller mest viden er der at hente i de huse,

som brændte ned i oldtiden – måske som følge af uheld, der let kunne forekomme, eftersom varmekilden var et åbent bål midt på gulvet.

Når beboerne måtte flygte for ilden over hals og hoved, nåede de ikke at få alle deres ejendele med – ikke engang dyrene i stalden lykkedes det altid at få reddet ud. Når husets tykke tørvevægge og tag væltede ind over branden, blev den reduceret til ulmende gløder, der førte til, at træ og andet organisk materiale langsomt forkullede. Forkullet træ kan bevares gennem tusindvis af år, og et sådant nedbrændt hus giver derfor et helt enestående øjebliksbillede af et bondehjem for 2000 år siden.

Ældre udgravninger

Siden de første undersøgelser i Ginderup er der flere gange foretaget udgravninger i Sydthys byhøje. Man behøver blot at nævne udgravningerne ved Hurup Skole, ved parkeringspladsen nord for Vestervig Kirke og den store undersøgelse ved Heltborg i forbindelse med anlæggelsen af omfartsvejen nord om Hurup.

Ved disse undersøgelser er der fundet et stort antal hustomter fra jernalderen, herimellem også flere brandtomter, der har givet meget fine fund. Én ting har man dog ikke fundet i Thy, siden undersøgelserne ved Ginderup blev afsluttet i 1933-34, – en stald med indebrændte husdyr. Først nu, ca. 70 år senere, er en ny brandtomt med indebrændte dyr kommet for dagen.

En ny brandtomt fra Sdr. Ydby

Fundet af den nye brandtomt skyldes et sammentræf af tilfældigheder tilsat en god portion held. På en mark i Sdr. Ydby, der ejes af gdr. Bjarne Holmgård, blev der i 1999 afholdt en pløjedemonstration. De store maskiner skulle vise, hvad de duede til, og da vejret samtidig havde været regnfuldt, gik ploven dybt og skar gennem pløjelaget ned i det jernalderhus, der lå lige nedenunder – og hvis eksistens ingen anede noget om.

Eftersom huset var en brandtomt, blev både trækul, brændt ler og mængder af potteskår vendt op på overfladen. Ingen tænkte dog nærmere over det, før billedhugger og amatørar-

kæolog Knud Højrup kom kørende med Thybanen, der passerer tæt forbi stedet. Fra togvinduet så han en pløjemark med en højning, hvor jorden var meget mørkere end resten af marken. Han kontaktede museet, og et besøg på stedet viste, at der var tale om en ny byhøj fra jernalderen. På markoverfladen sås koncentrationer af potteskår, store pletter med aske, trækul og opløjet ler fra husgulve, og sågar en stor sten, der viste sig at være en mortersten, der har været brugt til at grutte korn på.

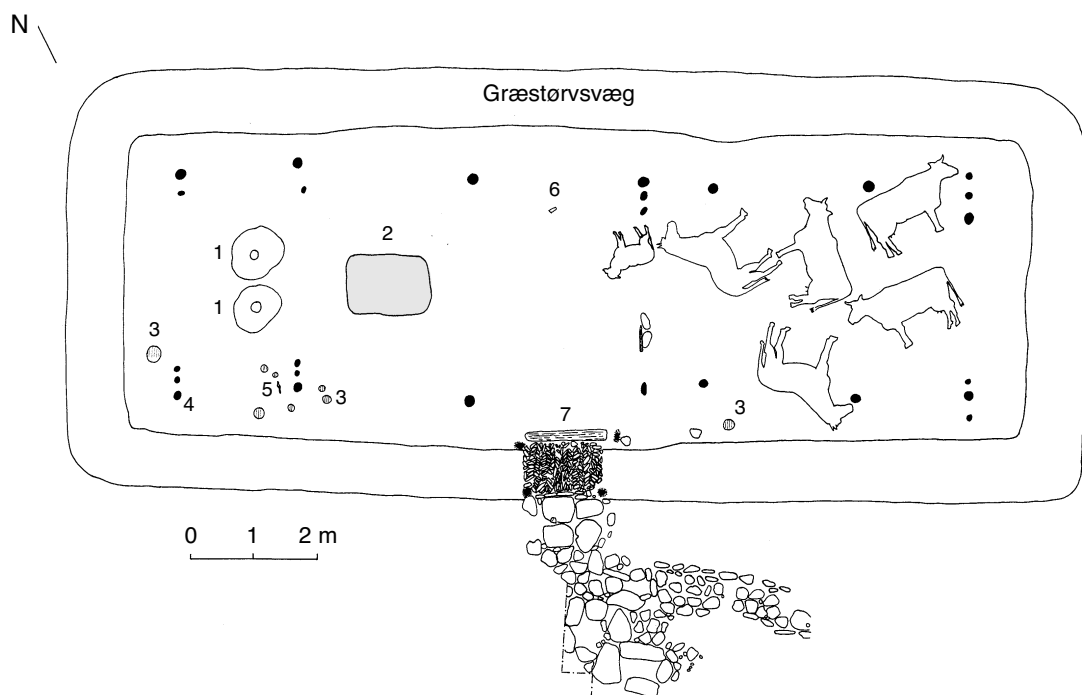
Da der blev gravet en lille søgegrøft med skovl, kom et hushjørne for dagen lige under pløjelaget, og både i pløjelaget og lige under det lå store mængder skår fra lerkar, der ikke var blevet reddet ud under branden. Da huset tydeligvis ikke kunne holde til mange flere pløjninger, blev der fra Kulturarvsstyrelsen bevilget penge til en undersøgelse – i første omgang af vestenden med den store mængde potteskår. Undersøgelsen blev foretaget i 2001.

Undersøgelsen

Normalt fjernes det dækkende pløjelag, der udgør de øverste ca. 25 cm af marken, med maskine. På grund af de mange fund blev pløjelaget her gravet op med håndkraft og sol-

Knud Højrup med den store mortersten, der lå i markoverfladen.

Forenklet plan over jernalderhuset med de indebrændte husdyr. Silhouetterne angiver dyrenes omtrentlige placering i stalden. Fåret og de to heste lå stort set som vist, blot mindre skematisk. Køerne – der også kan have været stude – er først og fremmest placeret ud fra tænderne, der angiver hovedets position. 1: De to mortersten 2: Ildstedet 3: Lerkar, stående på gulvet 4: Træstolper i lille skillevæg. 5: Kniv af jern 6: Lille jernøkse 7: Dørtrin af træ. Sten er angivet med åben signatur, og stolper er udfyldt med sort.

det, hvilket resulterede i mange kilo skår – helt op til 4 kg lå der i pløjelaget fra en halv kvadratmeter. Det viser noget om, hvor mange krukker en jernalderhusholdning rummede – men som vi senere skal se, var ikke alle lerkarrene blevet tilbage i huset.

På grund af de mange fund blev kun husets vestligste tredjedel undersøgt i 2001. Undersøgelsen af resten af huset måtte af hensyn til dyrkningen vente til 2005, hvor den varede det meste af efteråret, der heldigvis for os var usædvanlig mildt. Her blev resten af huset undersøgt – en langvarig affære på grund af de mange rester af husdyr, der blev fundet i stalden, og som forsigtigt måtte graves og børstes frem.

Et langhus fra ældre jernalder

I det følgende vil hele huset blive beskrevet under ét. Det var rektangulært og målte ind-

vendig 14,5 m i længden og ca. 5 m i bredden, hvor midterpartiet var en anelse bredere end resten. Hertil kommer den 1 m brede græstørvsvæg, der bragte husets ydre mål op på 16,5 x 7 m. Det var orienteret omtrent NV-SØ, hvilket er det normale og stemmer godt overens med den herskende vindretning i Thy. Som det er almindeligt i den tids huse var vestenden beboelse, mens østenden var stald.

Taget havde været båret af to rækker træstolper på langs af huset, som derved fik en karakteristisk treskibet grundplan. Den nederste, forkullede del af stolperne stod endnu på plads, og det kunne ses, at de havde indgået i en art korte, tværgående skillevægge, som uden at være gennemgående dog har inddelt rummet.

De to afdelinger af huset var adskilt af et indgangsparti midt i den sydlige langvæg. På

grund af væggenes tykkelse, havde huset et lille indgangsrum på ca. 1,5 x 1 m, og formentlig har der været både en yderdør af træ og måske en vidjeflettet inderdør, som det kendes fra andre fund. Selve det lille rum, der jo blot er selve hullet i væggen, har været udsat for meget slid, og det var derfor meget normalt, at man brolagde det med sten.

Sildebensbrolægningen

I Thy har man som noget helt specielt, eksempler på en usædvanlig smuk form for indgangs-brolægninger, der består af flade, som regel vandslebne, sten, der er sat på højkant i sildebensmønster. De kan stadig ses på den bevarede del af jernalderbopladsen ved Vestervig Kirke. Sådant en brolægning var der også i huset ved Brøndlund, og det var en af de flotteste, der nogen sinde er fundet. Den målte ca. 0,8 x 1,2 m og var meget velbevaret, hvilket var lidt af et mirakel, eftersom ploven var gået lige hen over den. Lige inden for døren lå en forkullet dørtærskel af træ, og hele indgangen bar præg af at være konstrueret med stor omhu. Den har tydeligvis været set som en meget betydningsfuld del af huset.

Indgangen med sildebensbrolægningen, set udefra. I forgrunden ses en af de store sten lige uden for døren, delvis dækket af rødgul aske fra branden. I asken ligger en lille lerkop, der er tabt lige i gangbanen.

På linje med væggenes yderside var der en art tærskel af større, flade sten på højkant som overgang til en brolægning af store marksten udenfor. Det er ikke vanskeligt at forestille sig, hvor mudret terrænet uden for huset kunne blive på en våd efterårsdag, så en brolagt sti op til huset var en praktisk indretning, der også findes mange andre steder.

Vestenden – menneskenes domæne

Under pløjelaget blev det stampede lergulv i husets vestende afdækket, delvis skjult af et massivt lag potteskår i sydsiden, og med rester af brandlagets aske og trækul. Den mortarsten der var fundet på overfladen, havde siddet fast i gulvet, og der fandtes tydelige spor, både af denne og af endnu en mortarsten, som tidligere var taget op af ejeren. Begge sten med deres cirkelrunde, glatte huller befinder sig stadig i lodsejerens varetægt. At finde to mortarsten i samme hus er meget usædvanligt, og vi kan ikke umiddelbart forklare det.

Midt i vestrummet lå ildstedet – husets hjerte. Det sås som en firkantet plet, hvor lergulvet var langt tykkere end ellers. Her har ilden blusset og madlavningen foregået – måske er der

Udsnit af gulvet i husets vestende med lerkar, skårflager og en rund, glat knusesten. Bagest ses tre forkullede træstolper i en lille skillevej. Målestokkens felter måler 20 cm. Billedet er set fra vest.

kogt grød på korn, der først er blevet gruttet i én af de to mortarsten, der var placeret mellem ildstedet og vestvæggen.

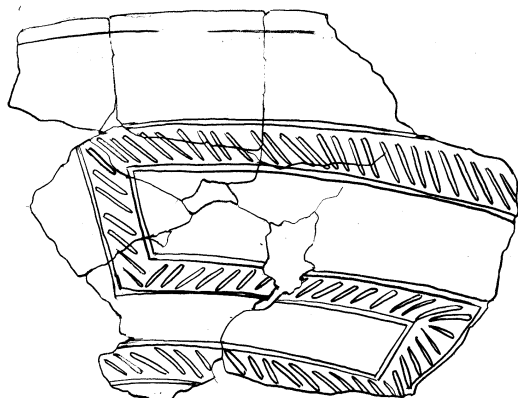
Langs væggen lige syd for ildstedet og mortarstenene lå en massiv samling af lerkarskår, som stammer fra husets beholdning af krukker. De har dels stået på gulvet og er dels væltet ned fra hylder o. lign. Der kunne udskilles adskillige lerkar, men i øjeblikket kan det ikke siges, hvor mange krukker husmoderen rådede over. Der blev kun fundet ret få skår i den øvrige del af huset, og der er ikke tvivl om, at det omfattende skårslag ved sydvæggen afspejler husets oprindelige indretning.

Foruden de mange skår blev der også fundet enkelte jerngenstande – en kniv, en økse og en lille jernring. Endelig var der en del runde, håndstore sten, der viste tydelige spor efter at have været brugt til at banke og knuse med.

Et øjebliksbillede

Ét af de fund, der for alvor fik fortiden til at blive nærværende, var en lille lerkop med hank, der blev fundet på stenslægningen lige uden for døren. Lige midt i gangbanen lå den, indkapslet i teglød aske fra branden. Koppen må være tabt under flugten fra huset, og der har ikke været tid til at vende tilbage efter den.

Det lille lerkar formidler på tværs af århundrederne den panik, der har grebet beboerne, da deres hjem gik op i flammer og fundamentet for deres tilværelse pludselig var borte. I nærheden lå en anden lille kop, der i modsæt-

*Del af lille kop med mæanderbort.
Tegning: Mette Roesgård Hansen.*

ning til den første var ornamenteret med en fin mæanderbort – et ornament, der har sin oprindelse i middelhavslandenes klassiske kultur, og er formidlet til disse fjerne egne gennem kontakten med romerriget.

Kroppen af den ene hest aftegnede sig tydeligt som en stor, slaggeagtig flage, hvori der sad sortbrændte knogler. I nederste højre hjørne stikker en del af forbenet ud. Den sorte skygge til højre i billedkanten viser hullet, hvor tænderne er taget op. Ryggen er opad i billedet.

Stalden og dyrene

I stalden blev den fortidige katastrofe endnu en gang meget nærværende. Seks af husdyrene – et får, to heste og tre køer – var aldrig nået ud af huset. Som brændte knogler og slaggelignende flager af smeltet kød, fedt og hud lå de på staldens gulv og gav med deres placering et indtryk af den forvirring, der har hersket i stalden. Fåret har været på vej mod husets eneste indgang, efterfulgt af den ene hest. At de aldrig nåede ud kan skyldes røgforgiftning, eller at de er blevet begravet under det nedstyrtede tag. Den anden hest og den ene af køerne har hovedet vendt mod øst, bort fra indgangen, og har ikke haft en chance. En af køerne har revet sig løs og lå midt i stalden. Ved dens hoved lå en ganske lille stump forkullet reb med en lille, forkullet træpind. Måske er der tale om et fragment af et bindsel. I et af de nedbrændte huse på Ginderuppladsen blev der fundet et kom-

plet, forkullet kreaturbindsel, også med en lille træpind. Man kunne tydeligt se, at det var blevet skåret over, da man i en fart skulle have dyrene ud.

Der var ikke bevaret spor af egentlige båse i stalden, men formentlig har dyrene stået bundet med hovedet ud mod væggen. Fordelingen med fåret nærmest indgangen, efterfulgt af de to heste i hver sin side og med køerne i den inderste del af stalden genfindes ved en brandtomt fra Nr. Tranders ved Aalborg. Det er påfaldende, at der ikke fandtes nogen knogler i den østligste ende af stalden, øst for de sidste to stolperækker. Måske har denne del været skilt af til andre formål, f.eks. til oplagring af foder eller redskaber.

Gødning og fluer

Selve staldgulvet bestod overvejende af trækulfarvet leret sand, men herunder lå en ca. 20 cm tyk horisont bestående af mange lag af aske og andet udsmid. Dyrene har nærmest gået på dybstrøelse.

Noget lignende kendes bl.a. fra et meget velbevaret jernalderhus, der i 1974 blev undersøgt af Ringkøbing Museum ved Klegod på den nordlige del af Holmslands Klit. Her bestod staldgulvet også af et 20 cm tykt, tørveagtigt sort lag, der var dannet af mange tynde smålag.

Dette hus havde ligget i fugtige omgivelser og var så velbevaret, at lagene ifølge udgraveren stadig lugtede af gammelt kloakslam. Derudover viste det sig, at de bevarede rester af væggen var fulde af fluepupper. På samme måde må vi forestille os, at stalden i Sdr. Ydby både har lugtet og summet af fluer.

Dyreholdet i Sdr. Ydby

Den del af stalden, hvor der fandtes rester af husdyr, var 5 m lang. Med den normale bredde på 0,8 m pr. bås, som vi kender fra andre fund, skulle der kunne være 12 heste eller køer i stalden. Der blev dog kun fundet 6 dyr, hvoraf det ene var et får. Det behøver imidlertid langtfra at være hele gårdens besætning. For det første ved vi intet om, hvor mange dyr det lykkedes beboerne at få ud, før huset brændte ned, og for det andet er det sandsynligt, at i hvert

fald de fleste af gårdens får har opholdt sig udendørs året rundt.

En udgravning af en byhøj med et velbevaret knoglemateriale ved Smedegård tæt ved Nors viste, at fåreholdet havde været meget stort, og at fårene havde leveret det meste af det kød, der blev spist, mens køerne snarere havde været holdt for mælkens skyld. I sin skildring af Thy fra 1802 beretter Knud Aagaard ligeledes, at "næsten intet andet end Faarekiød spises af Thyboerne". Vi kan derfor roligt regne med, at det ene får ikke siger noget om størrelsen af fåreholdet, der sikkert har været betydeligt – man skulle jo også have uld nok til klæder. Sammenligner vi med forholdene i Thy som de er skildret i provst G. Djørups beskrivelse af Thisted Amt i 1846, havde bønderne i Hundborg Herred i Thy fåreflokke på 20-50 får, mens husmændene havde 10-15 stykker. Som førnævnt har fårene sikkert overvejende været holdt udendørs – det ene dyr i stalden kan evt. have været drægtigt og derfor haft behov for ekstra beskyttelse. Så midt i ulykken har jernalderfolkene formentlig kunnet trøste sig lidt med, at fåreflokken i det mindste var i behold.

Hvor er kornet?

Hvordan det forholder sig med den øvrige del af avlen er et åbent spørgsmål. Der blev ikke fundet større mængder brændt korn i huset,

Resterne af hoved og forkrop fra det lille får, der aldrig nåede ud. Tænderne ses øverst til højre i billedet. Mod venstre ligger kroppen på overgangen mellem vestendens lergulv og den lidt lavereliggende stald. Bunden af en plovfure går lige hen over dyret.

Udsigt over bopladsområdet op mod Ydby. Set fra syd.

hvilket man egentlig skulle have forventet.

Zoologen Knud Rosenlund kan på baggrund af undersøgelsen af tænderne fra den ene ko give den en alder på 2 1/2 år. Regner man med, at køerne kælvende i forårsmånederne, f.eks. i april, betyder det, at huset er brændt ned om efteråret, i oktober eller november måned. Det burde derfor være fuldt af udbyttet fra den nys overståede kornhøst. Når dette ikke blev fundet, kan det skyldes at man har reddet det ud, eller at kornet – der vel næppe har været tærsket endnu – har været opbevaret et andet sted, enten i det fri eller i et forrådshus. Sådanne mindre huse hører til den typiske jernaldergård i Thy, som man kan se, hvis man besøger Heltborg Museum. Det er netop muligt, at brolægningen uden for husets indgang fører hen til et lille forrådshus. Måske bliver der på et tidspunkt mulighed for at foretage en ny undersøgelse og få afklaret dette spørgsmål.

Byhøjens fremtid

Efter undersøgelsen af det nedbrændte hus blev stedet igen tildækket, og marken er igen tilsået, uden at de dybereliggende lag blev undersøgt. En udgravning af hele bopladsen ville også have været en større opgave. Det hus, vi undersøgte, var kun det øverste i byhøjen, hvis aflejringer var mindst 1 m tykke. Lige nedenunder

brandtomten kunne man se lergulvet i et andet jernalderhus, og det er ikke engang sikkert, at det er det første hus på stedet. Pladsen dækker desuden et anseligt areal og rummer sandsynligvis flere gårde. En fuldstændig undersøgelse ville derfor blive en både langvarig og meget dyr affære.

Heldigvis var forholdet ved Brøndlund det, at der ikke skulle anlægges vej eller opføres en stald, hvorved hele pladsen ville blive bortgravet. Undersøgelsen blev foretaget, fordi selve dyrkningen skadede de øverste lag i byhøjen. Af samme grund blev alle udgifter til udgravningen betalt af Kulturarvsstyrelsens konto for særligt dyrkningstruede fortidsminder, men der blev kun bevilget penge til at undersøge det øverste hus, der var umiddelbart truet af ødelæggelse.

Der var dog også andre gode grunde end de økonomiske til at nøjes med at udgrave den truede brandtomt. Der sker hele tiden en udvikling af nye metoder inden for arkæologien ligesom i så mange andre fag. Det er derfor vigtigt, at der også er nogle bopladser tilbage til fremtidens arkæologer, som får helt andre muligheder, end man har i dag, for at skaffe viden om livet i oldtiden. Så forhåbentlig kan jernalderbyhøjen i Sdr. Ydby få lov at sove sin Tornerosesøvn mange år endnu, mens skiftende afgrøder dækker de gamle kulturlag.